

Zygmunt Bauman i la modernitat perible

Nerea Miravet

L'ésser consagrat a l'aigua és un ésser sumit en el vertigen. Mor a cada minut, de manera incessant, una mica de la seua substància s'esfondra.

G. BACHELARD¹

En el discurs pronunciat en 2010 amb motiu de la concessió del premi Príncep d'Astúries de Comunicació i Humanitats, *ex aequo* amb Alain Touraine, Zygmunt Bauman relegava el reconeixement del propi guardó en benefici de l'agraïment pel fet que la seua obra hagués estat considerada part integrant del món de les humanitats i la comunicació. L'interès perquè així fos responia, assegurava Bauman, a l'influx dels seus dos grans mestres a la Universitat de Varsòvia, Stanislaw Ossowski i Julian Hochfeld, dels quals havia heretat la pretensió que la sociologia esdevingués una

propedèutica per al coneixement i el diàleg humans.²

Ens trobem, per tant, davant un pensador per a qui l'estudi de les estructures, dinàmiques i tendències socials s'integra en la missió, molt més ambiciosa, de fornir d'elements de crítica la consciència i autoconsciència humanes. Aquest és un factor decisiu per entendre que en les obres de Bauman l'esclariment dels fenòmens tocants als desenvolupaments diversos dels grups humans s'inscriu en una complexa malla filada indistintament amb successos passats i presents, textos de les tradicions de pensament més variades, records personals o constructes argumentatius, cosa que li ha proporcionat la simpatia d'aquells que hi troben una mostra d'erudició compatibilitzada amb un bon exercici comunicatiu, i la displicència dels qui enyoren un treball molt més sistemàtic i totalitzador. Aquesta sort de dansa que passa de puntetes entre la contextualització i l'atenció a processos a llarg termini en la voluntat de fer-se càrrec de manifestacions culturals de tota mena,

Nerea Miravet Salvador és becària predoctoral del Departament de Filosofia de la Universitat de València en el marc del subprograma «Atracció de Talent» de VLC-CAMPUS i membre del projecte de recerca «Hacia una historia conceptual comprensiva: giros filosóficos y culturales». Ha realitzat estades a la Università degli Studi Roma Tre i al Cevipof a París. Recentment ha coordinat juntament amb F. Oncina i H. Vizcaíno l'edició del volum col·lectiu *Conceptos nómadas: Auto-determinación*.

l'ESPILL

dificulta així mateix la seua adscripció a un corrent intel·lectual o un altre, per bé que, com veurem, en els moments en què l'obra de Bauman intenta remuntar la fase de desconstrucció, les apel·lacions es dirigeixen a la Teoria Crítica frankfurtiana. Amb l'aquiescència d'aquesta, el nostre autor reivindica la connexió entre una crítica sistemàtica de les formes de racionalitat, cultura, societat o economia, i les possibilitats d'una tasca d'emancipació a què es resisteix a renunciar.

L'espectre de temes que cauen sota aquest paraigua metodològic és, naturalment, molt ampli: la relació entre poder i política en un escenari globalitzat, les conseqüències a tots els nivells de la consolidació de la societat de consum, l'experiència de la temporalitat de la Modernitat ençà... I alguns són difícilment discriminables d'aspectes autobiogràfics, com és el cas del seu tractament de la identitat o dels fluxos migratoris. No debades Bauman respon a aquella imatge del rodamón que Edward Said atribuïa a Joseph Conrad i a la seua pròpia experiència... escriptors reconeguts, tots ells, en una llengua adquirida, sense poder desempallegar-se, amb tot, d'una certa estranyesa envers aquesta casa adoptada.³ Intel·lectual, doncs, «entre dos mons», el continent en què va nàixer i va combatre, en un sentit lat, i les illes que l'acolliren sol·lícitament; o millor hauríem de dir entre tres, quatre... el Poznan de la seua infantesa, l'URSS de la seua lluita contra el nacionalsocialisme, la Varsòvia dels mestres i els inicis de la seua carrera acadèmica, la Varsòvia que va vetar la seua activitat docent i editorial, el Leeds on es consolidà com a pensador, etc. Com ell mateix explica: «El truc no és no tenir llar, sinó tenir-ne moltes, i estar al mateix temps

fora i dins de cadascuna d'elles, combinar la intimitat amb la mirada crítica d'un aliè, la implicació amb el distanciament».⁴

L'any 2000, amb la publicació de *Liquid Modernity*, aquesta miríade d'experiències, reflexions i orientacions metodològiques obté un nucli al voltant del qual orquestrar-se. El desplegament d'una diagnosi del temps present a partir de la seua identificació amb un temps líquid, permet a Bauman integrar en un mateix discurs l'anàlisi de fenòmens actuals que el preocupen profundament (com l'erosió dels vincles socials, la desterritorialització del poder, el desgast de la dimensió simbòlica del treball...) i la lectura que tant havia ocupat el seu interès en anys anteriors, de les continuïtats i ruptures d'aquesta època amb la Modernitat.⁵

Però la introducció en un domini de pensament de novetats terminològiques com l'expressió «Modernitat líquida», no sempre du aparellada l'ampliació del camp de saber, com tampoc no garanteix la dinamització del debat. Una voluntat persistent de renovació dels termes marca la discussió al voltant de la Postmodernitat (o Hipermodernitat, Sobremodernitat, segona Modernitat, Modernitat tardana...), sense que tanmateix l'aportació de nous matisos, d'altra banda pertinents, supose en tots els casos un reenfocament vertaderament fecund. És precisament per aquesta raó i en aquest mateix context que l'afortunada troballa de l'expressió amb què Zygmunt Bauman condensa el sentit de l'època contemporània, mereix, com tractarem de justificar, una atenció destacada.

Amb la metàfora de la liquiditat aquest pensador posa l'accent en la transitorietat com a qualitat definitòria d'un present en què tot passa i res no hi resta. Als fluids els manca la capacitat de fixar; la separació

l'ESPILL

entre les seues molècules els permet adquirir qualsevol forma amb què ensopeguen, però en una relació precària que finalitzarà tan bon punt una resistència siga substituïda per una altra. Igualment, ens assenyala Bauman, els punts de referència del món contemporani, les creences, relacions, institucions o projectes que el conformen, s'estableixen sense arribar a mantenir-s'hi. Molt abans de la seua consolidació, els coneixements a l'abast, les dedicacions professionals, els vincles íntims o les resolucions polítiques, expiren sense remissió possible. En la pràctica, els individus assisteixen a una renovació constant de tot allò que els envolta, que genera l'experiència de viure segons un *tempo* accelerat i els obliga a destinar una gran quantitat d'energia a mantenir-s'hi sincronitzats.

En primer lloc, ocorre que en la Modernitat líquida la dissolució de «tot allò que perdura en el temps i que és indiferent al seu pas i immune al seu fluir»,⁶ s'emancipa de la integració en aquell projecte de consecució d'un objectiu final que l'havia moguda en el període anterior, definit en Bauman contrapuntísticament com a «Modernitat sòlida». La cursa de contínua innovació destinada a escurçar la distància entre les facultats humanes i la seua plena realització al si d'una societat immillorable, pròpia d'aquesta època prèvia, adquireix tanta velocitat que la perspectiva d'una frenada sembla poc versemblant i àdhuc gens desitjable.

Els esdeveniments històrics han contribuït a desgastar aquesta fe en l'avenir. Les dues guerres mundials, l'ascens dels feixismes, la desfeta de l'experiència comunista i la recrudescència de la capitalista, esdeveniments com Hiroshima o Txernòbil, el terrorisme internacional o catàstrofes naturals

com el terratrèmol de Sumatra-Adaman o l'huracà Katrina, concorren per transformar el futur en una deu de la qual brollen pors de tota mena, més que no confiança i optimisme. L'aposta moderna pel disseny i la creació d'un ordre artificial (i amb ells el càlcul racional, el progrés tecnològic, el sotmetiment de la natura, la supressió de tota diferència desestabilitzant) ha resultat no ser immune a la tragèdia, si no directament part activa en la seua producció.

D'altra banda, més de dos segles de contínues innovacions en els més diversos camps de la vida, no han desembocat en un futur utòpic i ens han acostumat, en canvi, a contemplar cada estadi del desplegament de la Modernitat com un estat transitori condemnat d'antuvi a sacrificar-se en pro del següent. Hem desenvolupat la consciència que tot allò que avui coneixem està tenyit d'obsolescència. El contingut i la metodologia de la ciència, els projectes polítics i la seua aplicabilitat, els principis i comportaments culturalment acceptats i potenciats, els gustos i tendències des de les arts a les relacions interpersonals o l'oci, s'han temporalitzat de tal manera que la mínima repetibilitat necessària per a una certa previsió que possibilita la intervenció activa en el transcurs històric, resulta, si més no, una petició estrafojària. La liquiditat contemporània ha desproveït els individus de bases sobre les quals edificar un projecte a llarg termini. Bauman assegura que hem heretat el vocabulari de la contingència propi de la Modernitat sòlida, però no l'esperança que li donava sentit.⁷ Nogensmenys, si ens són vedades la fe en el futur i la confiança en el llarg termini, hem guanyat a canvi la certesa que amb l'ocàs de cada experiència (situació, relació, idea...), se'n produeix el naixement d'una altra. Si les pèrdues són

així relativitzades tan aviat com es produeixen, aquesta evidència genera igualment la sospita que una opció mantinguda de forma massa prolongada se sosté a costa de la renúncia a múltiples possibilitats alternatives; potser millors, en tot cas noves. «Com que l'estat de felicitat estable no és assolible, tan sols la persecució d'aquest objectiu porfidiosament fugisser pot mantenir feliços (per moderadament que siga) els corredors que la persegueixen».⁸ La idea d'una fi de la història no és sols, per tant, una expectativa de poca credibilitat, sinó també, en tant que significa la detenció del canvi, una promesa abominable.⁹

Aquesta circumstància general serveix a Bauman de talaia per donar compte d'una vasta gamma de fenòmens en què el transit de la Modernitat sòlida a la Modernitat líquida es tradueix en un empobriment justament a causa d'aquesta inclinació a la novetat i l'addicció a les gratificacions immediates que segueix el descrèdit del llarg termini. En aquest procés, l'ésser humà sense atributs de la Modernitat sòlida ha esdevingut l'home sense lligams de l'era moderna líquida. L'obstinació a fer-se a si mateix ha donat pas a la complaença per triar els propis vincles i no abandonar-se a la creença de la seua durada prologada, poc fiable i gens idònia en un món subjecte al canvi constant. Bauman se serveix de l'«estar connectat» com a condensació del nou model de lligam, per oposició al «relacionar-se» genuí del període sòlid i en una actitud clarament suspicax en l'apreciació de la contribució de les innovacions tecnològiques realitzades en aquest camp.¹⁰ La connexió s'inicia i es finalitza a voluntat, amb tota facilitat i sense cap altre criteri que el càlcul de costos-beneficis que requereix el seu manteniment. Alhora que

els vincles superficials i pocs duradors que produeix la idiosincràsia de la connexió mateixa —la facilitat per entrar i eixir, la distància física, la manca de necessitat d'enfrontar conflictes, etc.— manté els costos a ratlla. Com en l'esfera de l'aprovisionament d'objectes de consum, la quantitat compensa el neuliment de la qualitat i imposa una necessitat de romandre connectat que ni atén al contingut de l'enllaç ni admet límits a la seua lliure substitució. Bauman entén que el corollari d'aquesta situació és que aquelles habilitats de cultiu obligat en una societat on els vincles no podien ser trencats i regenerats amb tanta facilitat (la capacitat d'enfrontar col·lisions, de negociar, de ser pacient amb els altres...), han caigut en dessús tot retroalimentant la impossibilitat de relacions profundes i prolongades.

L'esquema es reproduceix en el terreny de les relacions sexuals. Alliberat de tots els sòlids que l'acompanyaven, de totes les càrregues morals i metafísiques que servien per administrar-lo, el sexe modern líquid esdevé, a ulls de Bauman, l'àmbit paradigmàtic de la llibertat de l'individu. Ja no respon davant l'amor com tampoc no respon davant la reproducció. La il·lusió de fusió perfecta, que Bauman pren d'Erich Fromm per condensar la natura última del sexe, s'enfronta a la necessitat de levitat que la procrastinació líquida, a l'espera sempre de més oportunitats i millors, imposa. Al si d'aquesta tensió, l'*homo sexualis* viu l'experiència acaçat per la incertesa i per una satisfacció que mai no és completa. La imprecisió de rol que cal atribuir al company sexual genera angoixa, la sospita que cada opció presa és una renúncia a altres possibilitats manté en alerta i la recerca d'immediatesa en la gratificació fa descuidar el procés en benefici del resultat.

Ocorre que, paradoxalment, el moment de més llibertat sexual és també, per a l'individu enfrontat al sexe, el moment de més sobrecàrrega emocional.

El desassossec no fa més que augmentar si atenem a la reproducció. El gran risc i sacrifici que entranya un pla de futur d'aquesta magnitud en una època en què l'avenir es mira amb desconfiança i la paciència en la persecució del goig és escassa (es demora la frustració, però no la gratificació), trasllada del sexe a la medicina la qüestió de la descendència. El naixement d'un fill ja no és un esdeveniment imprevist ni una resposta a demandes socials, sinó una decisió subjecta als apetits i les necessitats del consumidor, la viabilitat de la qual ha de comptar amb la seguretat que la nova ciència de la natalitat proporciona.¹¹

I si els naixements es tecnifiquen, la mort, per la seua banda, es trivialitza. Bauman tendeix un pont entre el caire efímer de les relacions humanes i una mortalitat que a força de ser una presència constant, esdevé un personatge anodí en la trama de la societat fluïda. En aquesta Modernitat líquida en què tot passa i res no dura, la vivència quotidiana de la repetició infinita del comiat (en sentit ampli) resta atenció a una pèrdua que tot i el seu caire definitiu, és neutralitzada per banalització.¹² La nova concepció de la mort es desvincula de tot allò que tinga a veure amb l'eternitat i s'insereix en el flux d'una vida de la qual ja no pot constituir un final irrevocable. Ja no rau en la vida limitada del cos —que ara, comparativament, representa una realitat duradora—, ni ens permet establir un pont entre finit i infinit —com el trànsit a un altre món o bé l'accés a la fama, gloriosa o infame, personal o per delegació. L'única infinitat que ara es reconeix és la de les

possibilitats il·limitades que s'encenen i s'apaguen al davant, en un cicle de (re)naixement-mort-renaixement integrat a la pròpia vida, en què l'assaig metafòric de petites morts reiterades manlleua el seu caràcter conclusiu a la mort, però instal·la l'individu en un permanent camp de batalla sempre renovat. «I així vivim / fins al proper cop».¹³

L'ampliació del camp de batalla que dóna títol a la cèlebre novel·la de Michel Houellebecq és, de fet, una expressió idònia —i una imatge especular— per retratar la situació dels actors moderns líquids en el marc de la diagnòsi baumaniana. Si de la Modernitat destaca la seua persistència en una lluita per modelar el món i transformar-lo en una realitat pròpiament moderna, la progressiva imposició de la liquiditat concedeix a aquesta pugna un caire estrictament individual que imposa un desafiament continu a vèncer en solitud. Arribem així a la segona de les dues grans diferències que juntament amb l'esgotament del *telos* que mouria la història, s'estableix entre les èpoques sòlida i líquida, a saber, la limitació del progrés a l'autoafirmació del subjecte pels seus propis mitjans o, com també s'hi refereix Bauman, «la desregulació i la privatització de les tasques i responsabilitats de la modernització».¹⁴

Segons ens suggereix aquest autor, la Modernitat sòlida cercava rearrelar en un individu a qui primer havia deixat sense atributs. Els dictàmens que havien orientat la seua vida anterior eren fruit de la superstició i havien de ser abolits, però no amb la finalitat d'inaugurar una era d'anomia absoluta, sinó d'instaurar uns nous fonaments certs, segurs i evidents que permetessen a la humanitat assolir el seu millorament òptim. Des de Hobbes fins a Durkheim, assegura Bauman, el sotmetiment —ja fos a un

monarca, a una llei, a una sèrie d'idees o a uns patrons de conducta— era considerat condició *sine qua non* per a la llibertat. Proporcionava a l'individu i la comunitat recolzament en la presa de decisions i la consegüent assumpció de conseqüències, així com patrons estables habilitats com a criteris en tota mena de situacions. La classe social, marc de referència per excel·lència de la Modernitat sòlida, oferia en aquest sentit una via d'autoafirmació convencional però consistent. Així mateix, els vincles naturalitzats d'un moment anterior foren seguits i substituïts pels nexes fabricats per sindicats, associacions i agrupacions diverses lligades fonamentalment a l'espai de treball, les quals alimentaren a parts iguals la consciència que l'autoafirmació individual era un bé comú i que sols per la via del recolzament mutu podia ser assolida.¹⁵ No es tractava sols de camaraderia per al millor enfrontament de cada lluita particular per l'autodeterminació, sinó de la consciència que sols sobre un sòl compartit tan regit per la raó com els subjectes que l'habiten, aquests darrers podrien practicar un exercici ple de llur racionalitat. Ras i curt, la convicció que «no hi ha individus autònoms sense una societat autònoma».¹⁶

L'Estat modern fou l'actor protagonista en aquesta croada per elevar la raó a norma de la realitat. Fent-se fort en la idea que el progrés requeria planificació i gestió, va erigir-se en «dipositari plenipotenciari de la raó i mestre constructor d'una societat racional».¹⁷ Bauman fa servir reiteradament la metàfora de l'«Estat jardiner» per transmetre aquesta idea d'una organització política compromesa en la subjecció de l'espai públic a un traçat determinat, on s'estableixen aquelles formes de vida que s'han de conrear, la seua disposició precisa i la

mala herba sentenciada a l'extirpació.¹⁸ No és estrany, doncs, que l'exercici modern del poder polític despertés les suspicàcies de la Teoria Crítica, que alertà convenientment sobre el perill que aquesta construcció d'una societat moderna basada en la llibertat acabés en una mera homogeneïtzació insubstancial; com també sobre l'honestat dels motius que movien «l'alliberament» dels individus. Podríem dir que tan aclaparadorament modern és *L'any 2000* com *1984*.

Ara però, en un moment en què la velocitat és la regla i la immediatesa la seqüela, el costós treball d'instituir un ordre i responsabilitzar-se'n, la tasca de jardiner pròpia de Modernitat sòlida, assenyala Bauman, és un llast que amenaça l'objectiu prioritari de mantenir-se en la cursa. En una inversió de la tradicional jerarquia entre sedentaris i nòmades, l'èxit queda reservat per a aquells que posseeixen el saber necessari per moure's lleugers en el no-espai de la Modernitat líquida global i ja no per a aquells que posseeixen pesades càrregues materials (terres, fàbriques, llocs administratius d'importància...). La facilitat de moviment que marca la pauta de l'exercici de poder dóna a les elits modernes líquides una nova orientació planetària i suposa per a les classes baixes locals, condemnades a no poder deixar el seu lloc a voluntat, la rescissió dels antics compromisos contrets. Per a perplexitat d'aquests darrers, el joc de la dominació sol·licita esbiaixar el fre de l'administració. Bauman arriba a qualificar aquest canvi com la novetat social, cultural i política més important que ens llega la transició d'una etapa sòlida a una de líquida.¹⁹ Ja no vivim sotmesos a l'atenta mirada del Gran Germà ni a la seua coacció des de l'ombra. En termes de Bauman, la

nostra és una societat «postpanòptica» on el desfasament dels politburós revela el gran abisme que s'ha obert entre el poder i la política.²⁰ L'Estat modern, amb la seua irremissible condició territorial, ja no és un agent competitiu en la pugna nòmada pel poder.

En la narració de Bauman aquesta circumstància és inseparable de l'emancipació del capital respecte del treball. Si en la Modernitat sòlida la dependència del treballador a ser contractat anava de la mà amb la dependència del capital respecte d'aquesta contractació, afirma el nostre autor, la Modernitat líquida decanta la subordinació unilateralment a l'espai del treball, alhora que deixa el capital lliure de deures i responsabilitats. «La reproducció del creixement i la riquesa, dels guanys i dels dividendes i la satisfacció dels accionistes són, en tot, independents de la durada de qualsevol compromís local i particular amb el treball».²¹ La conseqüència és que els agents polítics locals veuen reduïda la seua gestió a pugnar amb la pressió originada per la constant possibilitat d'evasió del capital. La política acaba assimilant-se a una gran estratègia de seducció destinada a retenir el capital el màxim temps possible mitjançant l'oferiment de les millors condicions per a la lliure empresa (fiscalitat laxa, flexibilització laboral...), sota pena de deixar el treball en una situació d'orfandat absoluta. La separació de poder i política suposa, aleshores, que a l'Estat li han estat manllevats no sols els recursos per dur endavant el projecte modern, sinó també i abans de tot l'autonomia en la presa de decisions que requeriria la seua posada a punt. En suma, l'Estat modern líquid s'ha revelat incapaç d'agafar el testimoni de l'empresa modernitzadora de l'Estat modern sòlid. Completament

hipotecada, l'agenda política ha perdut la facultat de liderar un moviment de progrés que en qualsevol cas, segons hem vist, ha esdevingut confús i amenaçador.

Com a resultat, els habitants de la segona fase de la Modernitat viuen sotmesos a un flux sobre el qual no tenen cap control i en una situació de desemparança que cap entitat no reïx a resoldre. L'autonomització de la liquèfacció, alliberada de qualsevol objectiu final, no dona treva a l'imperatiu d'apressar-se, renovar-se i romandre en una cursa que s'autopropulsa fins a l'infinit; i la incapacitat de l'Estat o les institucions socials per imposar un traçat o un altre, carrega sobre les esquenes de cada agent individual la necessitat de decidir i vigilar la seua trajectòria dins d'aquest torrent. Continua essent imperatiu autodeterminar-se, emancipar-se, donar-se la pròpia forma, però ara l'ésser modern està sol en l'elaboració i el sosteniment del seu projecte de vida. Els mecanismes amb què la Modernitat sòlida va compensar la producció de subjectes desnaturalitzats (la identitat nacional, la consciència de classe, la família burgesa, el barri, el sindicat o la fidelitat al suposat progrés de la raó) han sofert la mateixa liquèfacció que va precedir el seu naixement; de manera que, segons ho planteja Bauman, no han desaparegut les autoritats, però habilitades en nombre ingent, l'autoritat es transfereix a qui n'ha de dirimir la subjecció i amb ella, també la responsabilitat sobre els errors, fracassos i decepcions.

Així, l'individu modern líquid viu tan assetjat per una infinitat de contrarietats que ha de resoldre per si mateix, que cap problemàtica tocant a l'espai públic aconsegueix excitar la seua preocupació. Si unes línies abans hem afirmat que en la Modernitat sòlida els lligams artificials potenciats

fonamentalment des de l'esfera del treball van contribuir a sostenir la salut de la idea d'interès general, la competència esdevé el símptoma de la precarietat i la solitud que caracteritzen la recerca moderna líquida de felicitat.²² Avui dia, constata Bauman des de fa més d'una dècada, la flexibilitat és la norma que marca una vida laboral farcida d'incertesa (durada limitada, contractes precaris, facilitat dels acomiadaments, sospita de la pròpia prescindibilitat...). Amb un treball que ja no és per a tota la vida i un rol personal perfectament substituïble, la possibilitat que els vincles amb el treball servesquen de ferment per al concepte de bé comú, resulta inversemblant. La Modernitat líquida representa l'entrada en un univers on els problemes personals no es re-signifiquen ni esdevenen més fàcils d'afrontar per ser abordats en reunió, de manera que la soledat de partida es veu confirmada en el contacte. L'agrupament resta com un agregat d'illes individuals del qual, en el millor dels casos, es podrà extreure algun exemple útil. En aquest sentit, Bauman equipara el caràcter actual de l'espai polític als xat-xous, espectacles televisius on el llenguatge públic es posa al servei de les dificultats privades, sense que en cap cas aquestes deixen de ser-ho.²³ La societat postpanòptica és també una societat sinòptica en què molts observen uns pocs sota el supòsit que les preocupacions de l'individu són les úniques a tenir en compte. «Els conceptes de responsabilitat i opció responsable, que abans residien en el camp semàntic del deure ètic de preocupar-se per les necessitats de l'altre, ara han passat o s'han desviat al regne de la realització personal i al càlcul dels riscos de la persona; s'han posat al servei de preocupacions centrípetes i autoreferencials».²⁴ La

gramàtica del projecte de vida i la recerca de felicitat ha substituït el llenguatge del projecte de Modernitat i la construcció d'una societat justa.

En suma, la tensió genuïnament moderna entre l'esperit dissolutori i la recerca de nous sòlids continua activa, però ha perdut la seua natura pública. En tant que connectades al caràcter líquid de l'època, les dificultats lligades a la modernització continuen essent socialment produïdes, mentre que l'estratègia amb què han de ser enfrontades s'ha tornat restrictivament individual. La Modernitat líquida inaugura així el que Bauman denominarà la contradicció entre individu *de iure* i individu *de facto*, un conflicte entre el dret del subjecte a l'autoafirmació i el seu control sobre els dispositius socials que poden permetre-la o impossibilitar-la, que fa de la nostra una versió privatitzada de la Modernitat, on la fosa de sòlids s'ha redirigit a la connexió entre les tries particulars i els plans i actuacions col·lectius.²⁵

Però precisament en aquest punt de la diagnosi comença l'obertura cap a les claus per a un redreçament de la Modernitat. Bauman es resisteix a considerar invalidat de forma irrevocable l'esperit que va moure la construcció del projecte il·lustrat i els objectius que pretenia assolir. Apel·lant reiteradament a Adorno, Bauman qüestiona l'abandonament i l'oblit de les promeses i expectatives del passat abans del seu compliment. Kundera ja ens advertia en un magnífic exercici de «matemàtica existencial» que el grau de velocitat és directament proporcional a la intensitat de l'oblit.²⁶ Fidel a la seua proclivitat a aquest autor, Bauman alerta que la velocitat extrema a la qual se succeeixen els esdeveniments en el món contemporani fa de la nostra una cultura

amnèsica, enfront de la qual «el pensament requereix pauses i descansos, exigeix que “ens prenguem el nostre temps”, que recapitem les passes que hem fet, observant acuradament el lloc a què arribem i avaluant la sensatesa (o la imprudència, segons el cas) que ens hi ha portat».²⁷ La reflexió du inscrit un manament de memòria, no en un sentit commemoratiu, sinó amb l'ànim de traure a la llum aquella part de si mateixes que aquesta època i aquesta societat han oblidat en el seu avanç inercial, malgrat que continua constituint-les com a tals. Si se sol·licita, doncs, la recuperació del passat no són les condicions polítiques, econòmiques o socials allò que s'encoratja a rescatar. Sinó que allò que s'ha perdut i cal restituir és la confiança i la voluntat de convertir el món en un espai més habitable per a la humanitat, la consciència de tenir pendent una missió social i la determinació de dur-la endavant públicament. La privatització de la Modernitat que resulta com a conclusió de l'anàlisi del món contemporani sobre la base de la liquiditat, aboca així a la proclama de «recol·lectivitzar les utopies privatitzades de la “política de vida” de manera que tornen a ser visions d'una “societat bona” i una “societat justa”».²⁸

A la llum d'aquesta circumstància hem de concloure que: «No existeix, doncs, motiu suficient (i menys encara necessari), insistia Adorno, per retirar l'emancipació de l'ordre del dia polític. Si alguna raó suficient n'hi havia, era tot just del contrari: la perniciososa persistència dels mals socials és un motiu de sobres poderós per a seguir intentant-ho amb un afany encara més gran. Jo suggeresc que l'admonició d'Adorno és tan actual avui com ho va ser quan la va escriure per primer cop [...] La diferència entre el “ara” i el “llavors” no s'hauria de cercar en

una suposada pèrdua de peremptorietat de la tasca emancipadora o en la presumpta ociositat del somni d'emancipació, sinó en un altre lloc».²⁹ L'obra mateixa de Bauman pot ser entesa com l'intent d'esclarir precisament aquest altre lloc.

Així, per a decepció d'un auditori àvid de receptes concretes, la dimensió constructiva del pensament de Bauman s'autolimita a treballar en favor de la regeneració d'un teixit social capaç d'elaborar per si mateix, a la manera moderna, el destí cap al qual vol tendir. Com a sociòleg que, segons hem vist, entén la seua tasca al servei del coneixement i la comunicació humanes, aquesta reobertura de l'espai públic tancat sobre si mateix de la Modernitat líquida es vessa en una triple perspectiva de treball: diagnosi-prognosi de la malaltia, amb la convicció que predir la catàstrofe és el primer pas per neutralitzar-la i posant l'accent principalment en les connexions entre les sofrències individuals i les condicions generades col·lectivament; fer emergir i avaluar les prenocios i contradiccions que romanen per sota del llindar de la consciència individual; i la metaesperança de contribuir a sostenir la pròpia possibilitat de l'esperança, tot descobrint —en un sentit obertament creatiu— potencialitats humanes desconegudes i, d'aquesta manera, possibilitar la irrupció d'una vida social diferent.³⁰ És palès, doncs, més enllà de les invocacions a Adorno, que Bauman conneta l'autocomprensió del seu projecte intel·lectual al programa teoricopràctic de la Teoria Crítica, en rendibilitzar la coordinació fundada per aquesta de l'autoesclariment de prejudicis propi de l'hermenèutica, la suspensió de l'actitud natural que perseguia la fenomenologia i l'alliberament del desig mitjançant la presa de consciència en l'anàlisi inherent a la psicoanàlisi freudiana.³¹

Des d'aquest punt de vista, es pot considerar que el principal argument per defensar que Bauman constitueix un pensador estimulante és la seua voluntat de prendre's temps i distància. No es tracta d'abandonar la realitat sobre la qual es pensa, ni d'abandonar-la amb condescendència: «Mantenir les distàncies constitueix, paradoxalment, un acte d'implicació de l'única forma que pot ser presa per implicació des de la perspectiva de les esperances incomplertes o traïdes: “L'observador imparcial està tan involucrat com el participant actiu; l'únic avantatge del primer és que coneix la seua implicació i que aquest coneixement com a tal li proporciona una llibertat infinitesimal”».³² Retornem així, per concloure, al principi del nostre text. Si presentàvem Bauman situant-lo en una cruïlla entre universos, estem ara en situació d'entendre que aquesta no és pas una circumstància fútil, sinó que compromet per complet el seu pensament. L'articulació de múltiples intimitats i distàncies és, al capdavant, la invitació metodològica d'un autor a la recerca d'un espai on tornar a considerar peremptòries les tasques pendents d'una modernitat perible. □

1. G. Bachelard, *El agua y los sueños. Ensayo sobre la imaginación de la materia*, Mèxic, FCE, 2003, p. 15. Mentre no s'indique el contrari, la traducció al català de les citacions és meua.
2. El discurs es pot trobar íntegre, tant en format audiovisual com transcrit, al web de la Fundación Príncipe de Asturias <www.fpa.es>.
3. Cf. E. Said, «Entre dos mundos», *Fractal*, núm. 9 (abril-juny, 1998), any 3, vol. III, pp. 93-112; i sobre com Bauman assumeix aquesta posició: Z. Bauman, *Identitat. Converses amb Benedetto*

Vechi, València, PUV, 2010, especialment pp. 21-28.

4. Z. Bauman, *Modernidad líquida*, Buenos Aires, FCE, 2009, p. 217.
5. D'aquesta darrera preocupació, arrossegada tant de temps, podem destacar les seues obres *Modernity and the Holocaust* (originalment publicada en 1989 per Cornell University Press; trad. cast.: *Modernidad y holocausto*, Madrid, Sequitur, 2010) o *Modernity and Ambivalence* (originalment publicada en 1991 per Oxford Polity Press; trad. cast.: *Modernidad y ambivalencia*, Barcelona, Anthropos, 2005).
6. Z. Bauman, *Modernidad líquida*, ed. cit., p. 9.
7. Cf. *ibíd.*, p. 3.
8. Z. Bauman, *El arte de la vida. De la vida como obra de arte*, Barcelona, Paidós, 2009, p. 20.
9. Cf. E. Castro i J. Lareu, «La gota que colma el vaso. Encuentro con Zygmunt Bauman», *Revista de Occidente*, núm. 364 (setembre 2011), pp. 105-119. Aquesta tendència és igualment determinant en el terreny de la relació amb un mateix: «desproveïda d'una direcció determinada des del principi i per sempre, i sense haver de deixar al darrere unes traces sòlides i indestructibles, s'espera, i es prefereix, que la identitat pugui fondre's fàcilment i adaptar-se a motlles de formes distintes. Allò que abans era un projecte “per tota la vida” avui ha esdevingut un atribut del moment. Una vegada dissenyat, el futur ja no és “per sempre”, sinó que necessita ser muntat i desmuntat contínuament. Cadascuna d'aquestes operacions, aparentment contradictòries, té una importància equiparable i tendeix a ser igualment absorbent» (Z. Bauman, *El arte de la vida*, ed. cit., pp. 23-24).
10. Cf. *ibíd.*; Z. Bauman, *Amor líquido. Acerca de la fragilidad de los vínculos humanos*, Madrid, FCE, 2011, pp. 85-90; o també, *Identitat*, ed. cit., p. 41.
11. Cf., tant per a aquest punt com per a l'anterior, *Amor líquido*, ed. cit., especialment pp. 59-82.
12. Cf. Z. Bauman, *Miedo líquido. La sociedad contemporánea y sus temores*, Barcelona, Paidós, 2007, particularment pp. 15 i 61.
13. «Et l'on vit comme ça / Jusqu'à la prochaine fois» (B. Vian, «La complainte du progrès», *Les Arts ménagers*, 1956). Per a l'associació entre repetició infinita i recerca de felicitat, vegeu també la interessant apel·lació de Bauman a *La possibilitat d'una illa* de Michel Houellebecq, a Z. Bauman, *El tiempo apremia. Conversaciones con Citlali Rovirosa-Madrado*, Barcelona, Arcadia, 2010, pp. 92-95.

14. Z. Bauman, *Modernidad líquida*, ed. cit., p. 34.
15. Cfr. ibíd., pp. 37-38; o també *Tiempos líquidos. Vivir en una época de incertidumbre*, Barcelona, Tusquets, 2007, p. 98.
16. Z. Bauman, *Modernidad líquida*, ed. cit., p. 46.
17. Ibíd., p. 53.
18. Z. Bauman, *Modernidad y ambivalencia*, ed. cit., p. 43. Bauman recuperarà la metàfora en obres posteriors com *Modernidad líquida*, p. 53; *Tiempos líquidos*, pp. 139-140; o *El arte de la vida*, p. 137. Hom pot comprovar en fragments com els esmentats que a l'Estat jardiner modern Bauman contraposarà l'Estat guardabosc premodern i el vedat de caça de la Modernitat líquida.
19. Cf. Z. Bauman, *Amor líquido*, ed. cit., p. 131.
20. Sobre això, s'acaba de publicar l'edició en castellà: Z. Bauman, *Vigilancia líquida*, Barcelona, Paidós, 2013.
21. Z. Bauman, *Modernidad líquida*, ed. cit., pp. 159 i s.; vegeu també *El tiempo apremia*, ed. cit., en particular la primera i segona conversa, pp. 39-71 i 73-90.
22. Z. Bauman, *Tiempos líquidos*, ed. cit., pp. 98-99.
23. Z. Bauman, *Modernidad líquida*, ed. cit., p. 75. Per a l'impacte en aquest sentit de l'esfera del treball, vegeu també: *Tiempos líquidos*, ed. cit., pp. 86-88, i *El arte de la vida*, ed. cit., en especial pp. 154-157.
24. Z. Bauman, *Modernidad líquida*, ed. cit., p. 130.
25. Ibíd., pp. 13 i 43; o també *Tiempos líquidos*, ed. cit., p. 99.
26. M. Kundera, *La lentitud*, Barcelona, Tusquets, 2009, pp. 146-147.
27. Z. Bauman, *Modernidad líquida*, ed. cit., p. 220; cf. també Castro i J. Lareu, *La gota que colma el vaso*, ed. cit., pp. 105-119.
28. Z. Bauman, *Modernidad líquida*, ed. cit., p. 57.
29. Z. Bauman, *Miedo líquido*, ed. cit., pp. 218-219.
30. Cf. els capítols finals tant de *Miedo líquido* («Pensamiento contra miedo (o conclusión no definitiva para quienes se pregunten qué se puede hacer)», pp. 207-228) com de *Modernidad líquida* («Epílogo. Acerca de escribir; acerca de escribir sociología», pp. 213-226).
31. Cf. la presentació de la Teoria Crítica que ofereix Franca D'Agostini a la seua obra *Análisis y continentales. Gula de la filosofía de los últimos treinta años*, Madrid, Cátedra, 2010.
32. Z. Bauman, *Miedo líquido*, ed. cit., p. 223. La cita del mateix Bauman envia a Th. W. Adorno, *Minima moralia: reflexiones desde la vida dañada*, Madrid, Taurus, 1987.

Col·lecció

BREVIARIS

Sobre la traducció

Paul Ricoeur

Traducció i introducció de Guillem Calaforra

L'assassinat entès com una de les belles arts

Thomas De Quincey

Traducció i introducció d'Albert Mestres

Micromégas. Una història filosòfica

Voltaire

Traducció i introducció de Martí Domínguez

Brevíssima relació de la destrucció de les Índies

Bartolomé de Las Casas

Traducció de Pau Viciano

Estudi preliminar de Meritxell Bru

Pròleg de Miquel Barceló

Contra els galileus

Julia Emperador, dit l'Apòstata

Traducció i introducció de Joan F. Mira

Assaigs

Victor Klemperer

Traducció de Marc Jiménez

Introducció d'Antoni Martí Monterde

Lisboa. Llibre de navegació

José Cardoso Pires

Traducció i introducció de Vicent Berenguer

La lluita per la vida

Charles R. Darwin / Alfred R. Wallace

Traducció de Juli Peretó

Introducció de Manuel Costa i Juli Peretó

En una cambra i mitja

Joseph Brodsky

Traducció d'Anna Torcal i Salvador Company

Introducció d'Antoni Munné

Juli despatxat de les portes del cel

Erasmus de Rotterdam

Traducció i introducció d'Antoni Seva

Els intel·lectuals davant la nació

Ignacio Sánchez-Cuenca

PROVINCIANISME

En un article un xic malenconiós sobre la desaparició de la cultura d'esquerres a Itàlia escrit el 2009, Perry Anderson cridava l'atenció sobre aquells analistes italians que invocaven els assoliments d'Espanya (més creixement econòmic, infraestructures mil·lors, institucions polítiques més eficients) per subratllar el fracàs del seu propi país, dominat llavors encara per Berlusconi. Anderson no posava en qüestió els èxits d'Espanya, però no s'estava de recordar que «Espanya té encara, en comparació, una cultura provinciana, amb una vida intel·lectual escarransida i poc original». I afegia: «Tot i el deteriorament general del país, la contribució italiana contemporània a les lletres se situa en una altra dimensió [en comparació a l'espanyola]» (P. Anderson,

Ignacio Sánchez-Cuenca és director de l'Institut Carlos III-Juan March de Ciències Socials de la Universitat Carlos III de Madrid i professor de Ciència Política. Ha publicat darrerament els llibres *La impotencia democràtica* (La Catarata) i *Atado y mal atado* (Alianza). Al núm. 36 de *L'Espill* es va publicar el seu article «Dues legislatures, dos Zapateros?». El present article aparegué originalment a *tintaLibre* (núm. 17, setembre 2014), revista mensual en paper del digital *infoLibre.es*.

«An Invertebrate Left», *London Review of Books*, 31 (5), 12/3/2009).

Estic segur que molts lectors trobaran irritant el to desdenyós d'Anderson sobre el nostre país, però tot i que fa mal de reconèixer-ho, crec que el seu diagnòstic és a grans trets encertat, per bé que incomplet. A més a més de «provinciana», el debat espanyol es caracteritza pel conservadorisme dels seus intel·lectuals. I mostra, com veurem tot seguit, trets que es reforcen entre si: de tant parlar del tema nacional com si estiguessen en un casino del segle XIX, han acabat gairebé tots ells adoptant postures reaccionàries que contrasten amb passats biogràfics revolucionaris.

El «provincianisme» cultural d'Espanya es reflecteix en la tirada introspectiva de la reflexió sobre la nostra història i els grans problemes del país. Parteix del supòsit que hi ha quelcom d'especial o d'exceptional en la història d'Espanya que requereix solucions «espanyoles». En ignorar o menysprear el que succeeix enllà de les fronteres, resulta molt difícil posar en perspectiva la nostra situació. Hom troba a faltar un mínim de distanciament comparat que permeta determinar, en termes relatius, quins han estat els nostres fracassos i quins els èxits. Arran de la crisi, aquesta tendència s'ha agreujat, com es posa de manifest en